

Saša KNEŽEVIĆ*

MEĐUNARODNE PRILIKE I POZICIJA CRNE GORE POČETKOM XX I XXI VIJEKA

Sažetak: Realizacija spoljnopolitičkih ciljeva i aktivnosti, kada su u pitanju male zemlje, najviše zavisi od međunarodnog konteksta. Knjaževina i Kraljevina Crna Gora je početkom XX vijeka egzistirala u jednom spoljnopolitičkom ambijentu, koji je obilježila ravnoteža snaga između evropskih sila. Prestrukturiranje međunarodnih odnosa i stvaranje blokova velikih sila, kao izraz njihovih antagoniziranih interesa, uslijedilo je u prvoj deceniji XX vijeka i ugrozilo duži period mira u Evropi. Svijet je još uvijek bio evropocentričan. Poslije skoro jednog stoljeća Crna Gora i njena diplomatija ponovo su se pojavile na sceni, u vrijeme globalizma, unipolarnosti i krupnih integrativnih projekata, kada i zemlje koje nijesu imale državopravni diskontinuitet redefinišu svoje nacionalne prioritete. Broj subjekata na međunarodnom planu znatno se povećao. Spoljnopolitičko angažovanje Crne Gore od obnove nezavisnosti ide u pravcu dominantnih integrativnih procesa i regionalnih inicijativa koje intenziviraju multilateralnu saradnju na Balkanu i Mediteranu. U radu se analiziraju međunarodne prilike i pozicija Crne Gore nekad i sad, ključni izazovi na spoljnom planu, kao i djelatnost crnogorske diplomatije.

Ključne riječi: *Crna Gora, spoljna politika, Evropska unija, međunarodni odnosi, diplomatija, integracije, Balkan, regionalne inicijative*

Crna Gora se na početku XXI vijeka suočava sa međunarodnim ambijentom znatno drugačijim od onoga od prije jednog stoljeća. Prije svega, broj subjekata na međunarodnom planu značajno se uvećao i, umjesto manje od pedeset suverenih država na početku XX vijeka, sada ih ima oko dvije stotine. Mnoštvo međuvladinih, nevladinih i transnacionalnih organizacija i grupacija čini međunarodnu matricu mnogo bogatijom i složenijom. Informatička revolucija, medijska globalizacija i rast velikih multinacionalnih kompanija kod kojih finansijska moć i uticaj često prevazilaze

* Prof. dr Saša Knežević, Fakultet političkih nauka, Univerzitet Crne Gore

one kod mnogih manjih država, stvaraju kvalitativno drugačiju globalnu arenu na kojoj se odvijaju najraznovrsniji procesi. Druga značajna pojava na međunarodnoj sceni jeste proces ujedinjavanja Evrope koji traje već više od pola vijeka i koji danas obuhvata zemlje Zapadne, Sjeverne, Mediteranske, Centralne i Istočne Evrope, uz opredjeljenje da se uključi i evropski jugoistok. Ujedinjena Evropa je od pretežno ekonomske prerastala postepeno u političku zajednicu koja zauzima značajno mjesto u globalnim međunarodnim odnosima.¹

Već gotovo definisane opasnosti koje stoje pred EU jesu: terorizam, migraciona kriza, Bregzit i populizam. Kriza EU pomjerila je fokus sa procesa proširenja na Zapadni Balkan na otvorena politička pitanja u samoj EU. Ona se nalazi pred redefinisanjem sopstvene uloge i preoblikovanjem identiteta. Posljednja loša vijest mogla bi stići ukoliko na izborima za Evropski parlament pobijedi ekstremna desnica, čime bi proces evropskog proširenja mogao biti zaustavljen. Bilo bi očigledno da je Evropa uzalud bila stroga prema Orbanu² (usvajajući u Evropskom parlamentu kritički izvještaj o Mađarskoj zbog teških povreda evropskih vrijednosti) ako se desi napredak krajnje desnice širom kontinenta i potencijal za jake veze između krajnje desničarskih lidera. Izbori će biti pouzdan indikator toga da li Evropljani žele da krizu prevaziđu kroz više integracija ili kroz više suvereniteta za sopstvene države.³ Do sada su se razlike u stavovima između pojedinih zemalja EU i članica NATO-a manifestovale uglavnom kao neslaganje u vezi sa pitanjem vojnih intervencija na pojedinim žarištima kao što su Irak, Avganistan ili Sirija.⁴

Osim toga, pojava istinski ujedinjene Evrope mogla bi zahtijevati značajne promjene u strukturi NATO-a, glavne veze između Amerike i Evrope. NATO ne predstavlja samo osnovni mehanizam za sprovođenje američkog interesa u evropskim stvarima, već i osnovu za politički bitno

¹ Vukadinović Radovan, Čehulić-Vukadinović Lidija, *Evropska ideja od Karla Velikog do Evropske Unije*, CANU, Podgorica, 2016, 243.

² Viktor Orban, premijer Mađarske.

³ Postoje mišljenja da bi odlazak njemačke kancelarke Merkel mogao učiniti proces proširenja neizvjesnijim. Kabinet Merkelove osmislio je tzv. Berlinski proces, a zatim i plan *Berlin plus*, sve u cilju da se region Balkana ekonomski osnaži i bolje poveže, i unutar sebe i sa Evropskom unijom.

⁴ Janjević Milutin, *Spoljna politika Evropske unije*, Službeni glasnik, Beograd, 2007, 353.

američko vojno prisustvo u Evropi. Pitanje je da li bi istočne granice Evropske unije istovremeno trebalo da budu istočna linija fronta NATO-a.

Početak XX vijeka svijet je bio još u potpunosti evropocentričan, a na svjetskoj sceni još nijesu bile ni SAD, a da ne govorimo o danas snažno nastupajućim azijskim populacionim i ekonomskim gigantima. Ko je mogao tada zamisliti da će Kina koja je bila u političkom haosu danas grabiti ka ekonomskom prvijenstvu, sa ubjedljivo najvećim državnim rezervama, i pritom — da će njena kompanija, uz kreditiranje kineskog kapitala, graditi glavni auto-put u Crnoj Gori.

Naime, dvadeseti vijek završio se u znaku dominacije SAD i njene vodeće uloge u svjetskoj ekonomiji, međunarodnim odnosima, vojnotehničkoj i vojnostrateškoj sferi. Ako je Rim podario svijetu pravo, Engleska parlament, Francuska kulturu i nacionalnu državu, moderne SAD dale su naučnotehnički napredak i masovnu kulturu, pisao je Zbignjev Bžežinski.⁵ Harvardski politikolog Semjuel Hantington tvrdio je da je „očuvanje međunarodnog primata SAD ključno za budućnost slobode, demokratije, slobodne ekonomije i međunarodnog poretka u svijetu“.⁶

Zapad je odnio ideološku pobjedu u Hladnom ratu; onda je i priča o kraju istorije lijepo zvučala i zato se dugo održala kao teorijski okvir neoliberala. Fukujama je tradicionalno filozofsko pitanje — ima li istorija svoj progresivni pravac razvoja i otuda svoju imanentnu svrhu — na provokativan način povezao sa novim svjetskim, unipolarnim sistemom. On je tvrdio da neće više biti ratova, vladaće mir u svijetu, države će se međusobno ekonomski takmičiti, procvjetaće ljudska prava i slobode.⁷ Međutim, mi u posljednjih četvrt vijeka prisustvujemo novoj militarizaciji. Njegova projekcija zamrzavanja tadašnjeg poretka sa dominacijom istorijskog Zapada nije se pokazala tačnom jer su ostale nadolazeće sile relativno brzo pokrenule niz inicijativa koje se mogu pratiti od sastanka

⁵ Bžežinski konstatuje da je Amerika superiorna u četiri odlučujuća domena globalne moći: vojnom, ekonomskom (osnovni pokretač globalnog rasta), tehnološkom i kulturnom jer posjeduje privlačnost bez konkurencije, posebno među mladima. Kombinacija ovih faktora čini je jedinom sveobuhvatnom globalnom silom. Zbignjev Bžežinski, *Velika šahovska tabla*, CID, Podgorica, 2001, 27–28.

⁶ Huntington Samuel, *Why International Primacy Matters*, International Security, spring 1993, 83.

⁷ Fukujama Frensis, *Kraj istorije i poslednji čovjek*, CID, Podgorica, 1997, 326–327.

šangajske petorke 1996, sa ciljem uspostavljanja ravnoteže u međunarodnim odnosima.⁸

Raspodjela moći između država najčešće se naziva polarnošću. Polar na struktura koja je karakterisala međunarodni sistem u kome je egzistirala nezavisna Knjaževina/Kraljevina Crne Gora bila je evropska ravnoteža moći, gdje je relativno mali broj država djelovao u sistemu u kome su promjenljivi savezi velikih sila sprečavali bilo koju pojedinačnu državu da se nametne kao premoćna snaga. Potpuno drugačija struktura međunarodnih odnosa jeste unipolarnost u koju je svijet ušao nakon kraja Hladnog rata, i u kojoj je jedina preostala supersila bila hegemon čija je globalna vojna, finansijska, tehnološka i ideološka dominacija bila nesporna. Danas prisustvujemo završetku tog modela i na horizontu se pojavljuje novi multipolarni svijet sa više centara svjetske moći sa različitim karakteristikama.

Dugi period mira između velikih sila u Evropi bio je posljedica ravnoteže između njih krajem XIX i početkom XX vijeka, kada su velike evropske sile bez sukoba podijelile između sebe preko 16 miliona kvadratnih kilometara zemljine površine, a tu ravnotežu konačno je poremetio ogromni porast njemačke moći. U deceniji prije izbijanja Prvog svjetskog rata postojala su dva glavna izvora napetosti u Evropi: sučeljavanje na Balkanu između Austrougarske i Rusije, te suparništvo na morima i ukupno ekonomsko suparništvo između Britanije i Njemačke. Pa ipak, početak XX vijeka djeluje gotovo idilično u odnosu na današnje ubrzanje svijeta. Vijek diplomatije, kako se naziva era od Napoleonovih ratova, tada je još trajao, i činilo se da ona može da riješi svaki problem bez sukoba.

Sto godina kasnije, i nakon trauma „dugog“ dvadesetog vijeka u suočavanju sa izazovima novog milenijuma, postavljaju se druga pitanja: *da li su države zastarjele? da li je globalizacija spas ili prokletstvo? da li je neslućeni tehnološki iskorak opasnost po čovjeka? hoće li geoekonomija zamijeniti geopolitiku?*⁹

⁸ A sam Fukujuma, vjerovatno najuticajniji američki politički mislilac, u jednom od najsvježijih svojih iskaza rekao je da je najveći izazov u pogledu globalnog poretka da se nađe mjesto za sile koje su toliko velike i toliko moćne, i da će to morati u jednom trenutku da znači promjenu na tabli globalnog poretka. To je ono što je opasno, kaže on, jer mnoge zemlje ne prihvataju nekoga moćnog ko je, u isto vrijeme, kulturološki veoma različit od njih. Intervju, *Nedjeljnik*, 12. jul 2018.

⁹ Kegli V. Čarls, Judžin R. Vitkof, *Svetska politika — trend i transformacija*, Centar za studije Jugoistočne Evrope — Fakultet političkih nauka — Diplomatska akademija, Beograd, 2004, 62–66.

Početakom XX vijekau Crnoj Gori svoje predstavnike imalo je 11 država. Stalno ili povremeno, na Cetinju su djelovali predstavnici Austrougarske, Rusije, Italije, Turske, Francuske, Velike Britanije, Bugarske, Grčke, Njemačke, Srbije i SAD.¹⁰ Današnja Crna Gora mora da gradi odnose sa veoma velikim brojem aktera na međunarodnoj sceni, sa raznim državama i organizacijama. Dosada je Crna Gora uspostavila diplomatske odnose sa 182 države svijeta. Crna Gora trenutno ima trideset osam diplomatsko-konzularnih predstavništava u svijetu, od čega dvadeset osam ambasada.

Crna Gora je nekada imala veoma intenzivne odnose sa Turskom i Rusijom, iako na različite načine. Obje ove zemlje se sada vraćaju na Balkan u maniru velikih sila. Osmansko carstvo je praktično istisnuto sa Balkana početkom XX vijeka zajedničkim vojnim djelovanjem balkanskih zemalja. Postalo je republika i doživjelo višestruku transformaciju i sekularizaciju. Sada je Turska opet sve više islamska, a sve dalje od EU, sa aspiracijama da postane regionalna sila, uključujući manifestacije „meke moći“ na balkanskom prostoru, i sve više izolovana od Zapada zbog autokratskog načina vladanja. Vojno je involvirana u rat u Siriji i pretenduje na određeni broj ostrva, dovodeći u pitanje Lozanski sporazum.¹¹ Ipak, odnosi sa ovom zemljom su za Crnu Goru veoma važni u političkoj, a posebno u ekonomskoj sferi, gdje oni doživljavaju vidljivu ekspanziju.

Još od početka XVIII vijeka Crnogorci su posebne veze imali sa Rusijom, koja je bila veoma važan faktor i u izgradnji crnogorskih državnih institucija i u prelasku na svjetovni oblik vladavine. Ugledanje na Rusiju bilo je presudno u usvajanju ustava i konstituisanju parlamenta. Nakon zvaničnog priznanja državne nezavisnosti Crne Gore, prvi ambasador koji je došao s akreditivima na Cetinje bio je ruski poslanik.¹² Dugo vremena prije i poslije toga Rusija je finansijski, materijalno i diplomatski pomagala

¹⁰ Knežević Saša, „Crnogorska diplomatija u izazovima međunarodnih odnosa“, *Matica*, br. 53, proljeće 2013, 220.

¹¹ Ekonomski i politički odnosi Turske sa Rusijom su u usponu. Nedavno je završena izgradnja pomorskog dijela cjevovoda *Turski tok* koji će prenositi ruski gas preko Crnog mora do Turske. *Turski tok* je dio napora Moskve da mimoide Ukrajinu kao tranzitnu rutu do Evrope. Turska želi da zadovolji sopstvenu, ali i tražnju evropskih zemalja za gasom bez izlaganja tranzitnim rizicima.

¹² Semjonovič Jonin Aleksandar bio je do tada ruski konzul u Dubrovniku. Veoma uticajan i uvažavan u Hercegovini i Crnoj Gori zbog svoje uloge u događajima 1875–1878. Ostao je na Cetinju do 1883. godine.

crnogorsku državu. Ruska diplomatija je pružala zaštitu crnogorskim državljanima u pojedinim, posebno vanevropskim zemljama.¹³ Ruske subvencije redovno su dobijali Dvor, Bogoslovija, Djevojački institut, Bolnica Danilo I, Ministarstvo finansija. Rusija je početkom XX vijeka gotovo u cjelosti preuzela brigu o održavanju crnogorske vojske, a u par navrata je isplatila crnogorski spoljni dug, prije svega u Austrougarskoj. Vojna konvencija između Crne Gore i Rusije potpisana je 1910. godine, a njome se ruska vlada obavezala na stalnu subvenciju crnogorskoj vojsci i pomoć u reorganizaciji vojske, dok je zato crnogorska vojska mogla dejstvovati jedino po planu ruskog generalštaba.¹⁴

Rusko-crnogorski odnosi nijesu imali samo pravolinijski tok, iako se mogu označiti kao tradicionalno prijateljski. Prvo jer je Rusija, shodno svojim interesima, mijenjala prioritete i centre svoje balkanske politike, a drugo, jer je knjaz Nikola povremenim približavanjem ostalim velikim silama izazivao nepovjerenje ruske diplomatije.

Kada govorimo o današnjici, stvari stoje drugačije. Trenutno su ti odnosi u krizi, što je suštinski posljedica ruskog protivljenja crnogorskom putu prema članstvu u NATO-u.¹⁵ Zaokret u spoljnoj politici Moskve početkom XXI vijeka učinjen je snažno, pa je za samo nekoliko godina Rusija od države koja je željela da nakon socijalističkog sloma liči na zapadne zemlje, postala antagonistički nastrojena prema Zapadu ne samo iz geopolitičkih razloga, već i u pogledu vrijednosnih sistema. Odgovornost za taj zaokret, čija je kolateralna šteta stabilnost i prosperitet EU i prostora bivše Jugoslavije, snosi u dobroj mjeri Vašington: širenje NATO-a na Istok, finansiranje i logistička podrška tzv. obojenim revolucijama u bivšim sovjetskim republikama, izgradnja raketnog štita zvanično uperenog protiv

¹³ Raspopović Radoslav, *Diplomatija Crne Gore 1711–1918*, Istorijski institut Crne Gore — Novinsko-izdavačka ustanova „Vojska“, Podgorica — Beograd, 1996, 375.

¹⁴ Škerović Nikola, „Iz odnosa Crne Gore i Rusije — Vojna konvencija iz 1910“, *Istorijski zapisi*, XVI, sv. 3–4, Titograd, 1959, 115.

¹⁵ Ministar vanjskih poslova Darmanović ocijenio je da je vrijeme najveće zategnutosti između Crne Gore i Rusije prošlo i da ni u vrijeme najviših tenzija odnosi nijesu prekinuti, te da je postojala regularna diplomatska saradnja i u međunarodnim organizacijama. „Rusija kao velika sila ima svoju ulogu i interes na Balkanu, koji se nekome sviđa ili ne, ali to se neće mjenjati. Crna Gora je postala članica NATO-a, kao mala zemlja nema pretenzije, ali će svoje savezničke obaveze izvršavati.“ *Vijesti*, 20. novembar 2018.

Irana (ali koji izaziva neminovne reakcije Rusije) itd. Politika koja se kreira u Kremlju ima ideološku bazu u učenju i stavovima trojice ruskih mislilaca: Ivana Iljina, Aleksandra Dugina i Leva Gumileva. Ovo je jedan interesantan primjer uticaja ideologije na kreiranje spoljne politike, ne u onom smislu kako ga obrađuje Maning (Bayless Manning) u tekstu „Ideologija i spoljna politika“ koliko u smislu snažnog uticaja dominantne, gotovo zvanične, geopolitičke misli na spoljnu politiku.¹⁶

Pregrupisanjem sila u prvoj deceniji XX vijeka došlo je do promjene strukture međunarodnih odnosa u Evropi. U novi sistem lančano su morale biti povučene male zemlje koje su interesnim i šticieničkim odnosima bile vezane za pojedine velike sile. Takav je slučaj bio i sa Crnom Gorom, u čijoj je politici mnogo toga zavisilo od stava i držanja Rusije. Promijenjeni odnosi Rusije sa zapadnim silama nakon stvaranja Antante sa Francuskom i Velikom Britanijom morali su imati uticaja na Crnu Goru. U Crnoj Gori, koja se na Zapadu tradicionalno smatrala eksponentom ruske politike, čekalo se dugo da zapadne sile (posebno Britanija) steknu blagonakloniji odnos prema njoj, zašta se tada ukazala prilika. Crnogorska diplomatija i javnost pažljivo su posmatrale odnose među velikim silama, a sa posebnim simpatijama su uvijek praćena približavanja Rusije, Engleske i Francuske. Crnogorci su savez Rusije sa zapadnim silama dočekali sa odobravanjem i očekivanjem da će on stvoriti povoljan kontekst za ostvarenje njihovih spoljnopolitičkih ambicija.¹⁷

Naravno, tvrditi da je crnogorska diplomatija sve svoje poglede usmjevala isključivo prema Antanti, bilo bi jednostrano tumačenje. Za Crnu Goru su od posebnog značaja bili odnosi sa Austrougarskom, moćnim susjedom u Boki Kotorskoj i Hercegovini. Često je preovladavao strah od njenog nastupa, okupacije Sandžaka, i sličnih jednostranih poteza. Rusija je Crnu Goru upućivala na mirne odnose sa Austrougarskom i izbjegavanje zategnutosti, ali nije rado gledala na znake njihovog približavanja. Pokušaja približavanja je bilo i knjaz Nikola je vukao neke poteze ne konsultujući uvijek Rusiju, posebno dok je ona bila zauzeta dalekoistočnim zapletima. Kada je, uz pomoć Italije, uspio da obezbijedi posjetu Berlinu, on je tom prilikom tamošnjeg austrougarskog ambasadora molio damu omogući sastanak sa carem u Beču, u čemu mu je udovoljeno. Dva vladara ponovo su

¹⁶ Mannin Bayless, Goals, Ideology and Foreign policy, *Foreign Affairs*, 54, 1976.

¹⁷ *Glas Crnogorca*, br. 39, 1. septembar 1907.

se srela naredne, 1907. godine u Beču.¹⁸ Na ove susrete je u Rusiji gledano sa podozrenjem, iako je prirodno sa stanovišta pozicije jedne male zemlje da ne bude jednostrano pozicionirana na međunarodnom planu i da otvara sebi više perspektiva za stabilnost i napredak. Treba naglasiti i činjenicu da su trgovinska razmjena i ukupni ekonomski odnosi sa Austro-ugarskom bili za Crnu Goru od najvećeg životnog značaja.

Osim Rusije, Italija je bila sila koja je početkom XX vijeka imala naročito mjesto u spoljnoj politici Crne Gore. Ovo se objašnjava inicijalno orođavanjem dvije dinastije, potom prodorom italijanskog kapitala u Crnu Goru i intenziviranjem ekonomskih odnosa, kao i ukupnim interesima Italije na istočnoj obali Jadrana. Otuda će Italija, u odsustvu stare Rusije koja je nestala u revoluciji, odigrati značajnu ulogu u crnogorskom pitanju kada se ono otvori u toku i nakon završetka Prvog svjetskog rata. Italija je mjesecima tajno pregovarala i sa silama Antante i sa Centralnim silama oko ulaska u rat i svojih dobitaka, da bi tajnim Londonskim paktom, zaključenim 26. aprila 1915. godine, prišla silama Antante. Italijanska objava rata Austro-ugarskoj u Crnoj Gori primljena je sa očekivanjem da će biti poboljšano snabdijevanje Crne Gore od strane saveznika, jer je Italija zbog prisustva u Jadraniu najefikasnije mogla da pomogne. Italijanski kralj Viktor Emanuel III je tada uputio kralju Nikoli (svome tastu) pismo kao savezniku. Međutim, zauzeće Skadra od strane Crne Gore u junu 1915. godine, i uopšte crnogorska akcija u Albaniji, naišla je na protivljenje Italije jer su se tu sučelile crnogorske i italijanske pretenzije. Na tom prostoru je Italija već izvjesno vrijeme vodila borbu za prevlast sa Austro-ugarskom.¹⁹

Prilikom odlaska iz Crne Gore kralj Nikola se krajem januara 1916. godine susreo u Rimu sa italijanskim vladarom, ali su nove kontroverze opterećivale ove odnose, pa je crnogorski suveren našao svoje utočište u Francuskoj a ne u Italiji, što bi, s obzirom na porodične i predratne veze, bilo logično. Nešto kasnije, u septembru 1917, italijanski kralj je odbacio zahtjev kralja Nikole da crnogorski dvor i vlada pređu u Rim.²⁰

¹⁸ Rakočević Novica, *Crna Gora i Austro-Ugarska 1903–1914*, Istorijski institut Crne Gore, Titograd, 1983, 29.

¹⁹ Živojinović Dragoljub, *Italija i Crna Gora 1914–1925, studija o izneverenom savezništvu*, Službeni list SRJ, Beograd, 1998, 93.

²⁰ *Ibidem*, 203.

Pokušaji crnogorske diplomatije u toku borbe za državni opstanak (usmjereni ka Francuskoj, Velikoj Britaniji i SAD), osim mobilisanja već osvjedočenih prijatelja i izvjesnih legitimističkih krugova, nijesu mogli dati značajnije rezultate. Brojna pisma, apeli, javni govori ili posebne publikacije posvećene *crnogorskom pitanju* svjedočanstvo su napora da se jedna mala saveznica održi u igrama velikih.²¹ Na sceni se lako uočavaju dva različita pola, jer dok je Francuska snažno podržavala politiku bezuslovnog ujedinjenja, Italija je bila protiv njega.²²

Uspješnost svake diplomatske borbe najviše zavisi od međunarodnog konteksta u kome se ona odvija. Ovo jednako važi i za „velike diplomatije“, a ne samo za malu diplomatsku snagu kojom je raspolagala crnogorska država. Njen osnovni cilj u ratnim i poratnim godinama bio je očuvanje političke samostalnosti Crne Gore, što je, s obzirom na opšte međunarodne odnose i političke procese na Balkanu, bilo teško ostvarivo. Tako crnogorska diplomatija nije preživjela svoj veliki posljednji izazov, ali su ostala brojna pisana svjedočanstva jedne žive i grčevite diplomatske djelatnosti.

Poslije skoro jednog vijeka Crna Gora se ponovo pojavila na sceni kao punopravni subjekt, u jednoj novoj strukturi međunarodnih odnosa. Promjene koje su uslijedile posljednjih decenija imale su nekoliko dimenzija: ideološku, političku i ekonomsku, bezbjednosnu. Međunarodni poredak nikada ne izgleda kao dovoljno stabilan da isključuje skorou mogućnost nekog novog većeg sukoba.²³ Posthladnoratovska bezbjednosna arhitektura izgrađuje se u okviru dinamičnog procesa i jednog broja institucija koje imaju bezbjednosne funkcije. Hladni rat je u velikoj mjeri raspršio

²¹ Rastoder Šerbo, *Crna Gora u egzilu I–II*, Istorijski institut Crne Gore — Almanah, Podgorica, 2004.

²² Odnosi Crne Gore i Francuske u toku rata prošli su više faza. Prvi period do okupacije Crne Gore od strane Austrougarske karakteriše saveznička prisnost koja se manifestuje uglavnom vojnom saradnjom i materijalnoj pomoći Francuske Crnoj Gori. Druga faza obuhvata vrijeme od dolaska kralja Nikole i njegove vlade u Francusku do Podgoričke skupštine na kojoj je izvršeno ujedinjenje Crne Gore i Srbije (što nagovještava i stvaranje jugoslovenske države). Posljednja faza odnosi se na vrijeme od decembra 1918. godine do prvih parlamentarnih izbora poslije kojih je 20. decembra 1920. godine francuska vlada prekinula diplomatske odnose sa kraljem Nikolom i njegovom vladom u izgnanstvu. Bojović Jovan, „Francuska i Crna Gora u decembru 1915 — januaru 1916“, Zbornik radova *Crna Gora u međunarodnim odnosima*, Istorijski institut Crne Gore, Titograd, 1984, 143.

²³ Luard Evan, *War in International Society*, Tauris, London 1986, 29.

nekadašnje predstave o moći jer je ranije postojala sinteza vojne, političke i ekonomske moći (koja je bila simetrična). Za vrijeme ove specifične strukture međunarodnih odnosa Sovjetski Savez predstavljao je vojnu supersilu, ali ne i ekonomsku, dok je Japan bio ekonomski gigant, a vojna moć mu je bila beznačajna. Kisindžer predviđa da će međunarodni poredak u XXI vijeku više nalikovati evropskom sistemu država iz XVIII i XIX vijeka nego rigidnim strukturama iz vremena Hladnog rata, i da će se sastojati od najmanje pet centara moći.²⁴

Istovremeno, međunarodni odnosi su zaista postali globalni, komunikacije su trenutne, svjetska ekonomija funkcionira istovremeno na svim kontinentima. Postoje globalni problemi kao što su nejednaki ekonomski razvoj, demografski rast, pitanja vezana za uništenje životne sredine, ideološko-vjerski antagonizmi i terorizam, što su gorući problemi za koje se moraju tražiti rješenja. Prema Singeru i Vildavskom, postoje zone stabilnosti i zone kriza, pri čemu su zone stabilnosti Zapadna Evropa, SAD, Kanada, Japan, Južna Amerika, Australija i Novi Zeland, a ostalo se ubraja u zone kriza i nemira.²⁵ OUN čine ogroman broj današnjih država, ali OUN raspoložuje onoliko snagom koliko članice prenesu na nju, što utiče na to da ponekad djeluju pasivno, neuticajno, sporo i nedosljedno.

Uvijek rado citirani Kisindžer smatra da će svaka zemlja morati da redefiniše svoje nacionalne prioritete i da je glavni uzrok sadašnje krize jaz između ekonomske i političke organizacije svijeta.²⁶ Proučavanje prošlosti ne nudi nam nikakav priručnik sa uputstvima za automatsku upotrebu. Stručnjaci analiziraju funkcionisanje međunarodnih odnosa, a državnicima ih izgrađuju, pri čemu analitičari mogu da izaberu problem koji će proučavati, a državicima se problemi nameću.²⁷

Gdje je u odnosu na globalna dešavanja današnja i buduća Crna Gora? Crnogorska diplomatska mreža, iako se razvija i širi, još uvijek je skromna. Crnogorska diplomatija će morati da jača i razvija svoju strukturu u skladu sa novim potrebama i spoljnopolitičkom orijentacijom države ka

²⁴ Kisindžer Henri, *Diplomatija*, Klub PLUS, Beograd, 2011, 11.

²⁵ Singer Max, Wildavsky Aaron, *The Real World Order: Zones of Peace, Zones of Turmoil*, Rev. ed. Chatham House, Chatham, 1996.

²⁶ Kissinger Henry, *The Chance for a New World Order*, „International Herald Tribune“, 12.1. 2009.

²⁷ Kisindžer Henri, *Diplomatija*, op. cit., str. 14.

evropskim i evroatlantskim integracijama. U svijetu danas postoji mnogo međunarodnih sudionika i to nijesu samo države. Dinamika realizacije strateških opredjeljenja ne zavisi samo od snage i potencijala crnogorske diplomatije i države, već i prilika u samoj Evropi i uopšte na međunarodnom planu.

Postoji jugoslovensko nasljeđe u spoljnoj politici koje je bilo bazirano na nesvrstanosti i podršci antikolonijalnoj borbi, jer su Tito i ljudi oko nje vidjeli u borbama za oslobođenje Trećeg svijeta repliku sopstvene borbe protiv okupatora u Drugom svjetskom ratu. To je bila i prilika da, jačajući prisustvo na međunarodnom planu, Jugoslavija bude značajan igrač na velikoj sceni. Države nasljednice nijesu odmah odbacile nasljeđe od velikog međunarodnog značaja. Kada je hrvatski predsjednik Stjepan Mesić 2006. godine posjetio Havanu, pobrinuo se da ga prati veteran jugoslovenske diplomatije Budimir Lončar, koji je od 1987. do 1991. godine bio posljednji ministar inostranih poslova SFRJ i posrednik u ponekad burnim odnosima između Tita i Kastro. Hrvatska je ostala članica pokreta nesvrstanih sve dok se nije pridružila NATO-u 2009. godine. Kada je Kosovo proglasilo svoju nezavisnost, tadašnji ministar inostranih poslova Srbije Vuk Jeremić krenuo je na turneju po svijetu ne bi li što više zemalja odgovorio od priznanja nove kosovske države. U te svrhe se naročito koristio organizacijama u kojima Srbija još uvijek ima status posmatrača, poput Afričke unije ili Organizacije islamske saradnje. Beograd je tako pokušao da oživi u svoju korist skoro ugašene mreže nesvrstanih.²⁸

Sigurno je da su i u Crnoj Gori u izvjesnoj mjeri živa sjećanja i pozitivan odnos prema osnovnim principima jugoslovenske spoljne politike, ali je teško očekivati da najmanja članica nekadašnje zajednice baštini to nasljeđe kao dominantan obrazac ponašanja na potpuno izmijenjenoj međunarodnoj sceni.

Na toj sceni se stvari brzo mijenjaju, pa se ne mogu isključiti ni neki nagli ili burni poremećaji koji se inače povremeno dešavaju, i koji mogu ugroziti ili dovesti u pitanje i strateške pravce spoljnopolitičkog djelovanja.

Zapadni Balkan se i dalje suočava sa ozbiljnim političkim izazovima: makedonsko pitanje, unutrašnja nefunkcionalnost Bosne i Hercegovine, odnosi između Beograda i Prištine, međudržavni granični sporovi.

²⁸ Derens Žan-Arno, „U vrijeme antikolonijalne Jugoslavije“, *Le monde diplomatique*, br. 38, septembar 2018.

Regionalne inicijative i forumi uglavnom su blisko povezani i kompatibilni sa dva glavna integraciona toka, posebno sa procesom pridruživanja Evropskoj uniji. Neki od njih i sasvim formalno, jer imaju deklarisan cilj u pomoći i podršci kandidatima za pristupanje Evropskoj uniji, a drugi, i bez te deklarisanosti (ali suštinski), jer afirmišu i implementiraju osnovne vrijednosti na kojima počiva EU: mir, stabilnost, bezbjednost, dobrosusjedski odnosi, saradnja i sl. Crna Gora je veoma aktivna u regionalnim inicijativama koje intenziviraju multilateralnu saradnju na Balkanu i Mediteranu²⁹

Izvjescno je preduslov za normalizaciju međudržavnih odnosa na Balkanu u vremenu tranzicije i demokratske konsolidacije bio sadržan uglavnom u intenziviranju ekonomske i političke saradnje, kroz inicijative koje su najčešće dolazile sa Zapada.

Spoljnopolitička agenda Crne Gore od obnove nezavisnosti kretala se u pravcu evropskih i evroatlantskih integracija. Glavni spoljnopolitički ciljevi koji su definisani u *Deklaraciji o nezavisnoj Republici Crnoj Gori* počeli su da se realizuju 2007. godine, kada je Crna Gora potpisala *Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju*. Godinu kasnije u Parizu podniet je zahtjev za punopravno članstvo u Uniji, dok je 2010. godine dobila formalni status kandidata. U junu 2012. godine Crna Gora je otpočela pregovore o pridruživanju sa Evropskom unijom, i od tada do 2018. godine otvoreno je 30 od 33 pregovaračka poglavlja, pri čemu su tri privremeno zatvorena. Crna Gora je u junu 2017. godine postala 29. punopravna članica Sjevernoatlantske alijanse (NATO) i time ostvarila jedan od primarnih ciljeva na spoljnopolitičkom planu.

²⁹ Crna Gora je Procesu saradnje u jugoistočnoj Evropi (PSuJIE) pristupila odmah nakon međunarodnog priznanja, a 2007. je postala članica CEFTA sporazuma. Inicijativu WB6 je 2013. formulisao crnogorski ministar inostranih djela Igor Lukšić. Cetinjski parlamentarni forum ima sjedište u crnogorskoj prijestonici. Tu su i Centralnoevropska inicijativa, kojoj je Crna Gora predsjedavala 2010, Evro-mediteransko partnerstvo (primljena 2008), Jadransko-jonska inicijativa (primljena 2007), Regionalna inicijativa za migracije, azil i izbjegla lica (2006), Centar za bezbjednosnu saradnju (2007), Inicijativa za saradnju u Jugoistočnoj Evropi (2008) i dr.

LITERATURA

- [1] Bojović Jovan, „Francuska i Crna Gora u decembru 1915 — januaru 1916“, *Zbornik radova, Crna Gora u međunarodnim odnosima*, Istorijski institut Crne Gore, Titograd, 1984.
- [2] Bžežinski Zbignjev, *Velika šahovska tabla*, CID, Podgorica, 2001.
- [3] Derens Žan-Anro, „U vrijeme antikolonijalne Jugoslavije“, *Le monde diplomatique*, br. 38, septembar 2018.
- [4] Fukujama Frensis, *Kraj istorije i posljednji čovjek*, CID, Podgorica, 1997.
- [5] Huntington Samuel, *Why International primacy Matters*, International Security, spring 1993.
- [6] Janjević Milutin, *Spoljna politika Evropske unije*, Službeni glasnik, Beograd, 2007.
- [7] Kegli V. Čarls, Vitkof R. Judžin, *Svetska politika — trend i transformacija*, Centar za studije Jugoistočne Evrope — Fakultet političkih nauka — Diplomatska akademija, Beograd, 2004.
- [8] Knežević Saša, „Crnogorska diplomatija u izazovima međunarodnih odnosa“, *Matica*, br. 53, proljeće 2013.
- [9] Kisindžer Henri, *Diplomatija*, Klub PLUS, Beograd, 2011.
- [10] Kissinger Henry, *The Chance for a New World Order*, International Herald Tribune, 12. 1. 2009.
- [11] Luard Evan, *War in International Society*, Tauris, London, 1986.
- [12] Manning Bayless, „Goals, Ideology and Foreign policy“, *Foreign Affairs*, No. 54, 1976.
- [13] Raspopović Radoslav, *Diplomatija Crne Gore 1711–1918*, Istorijski institut Crne Gore — NIU „Vojska“, Podgorica — Beograd, 1996.
- [14] Rakočević Novica, *Crna Gora i Austro-Ugarska 1903–1914*, Istorijski institut Crne Gore, Titograd, 1983.
- [15] Singer Max, Wildavsky Aaron, *The Real World Order: Zones of Peace, Zones of Turmoil*, Chatham House, Chatham, 1996.
- [16] Škerović Nikola, „Iz odnosa Crne Gore i Rusije — Vojna konvencija iz 1910“, *Istorijski zapisi*, XVI, sv. 3–4, Titograd, 1959.
- [17] Vukadinović Radovan, Čehulić Vukadinović Lidija, *Evropska ideja od Karla Velikog do Evropske Unije*, CANU, Podgorica, 2016.
- [18] Živojinović Dragoljub, *Italija i Crna Gora 1914–1925, studija o izneverenom savezništvu*, Službeni list SRJ, Beograd, 1998.

Saša KNEŽEVIĆ

INTERNATIONAL CIRCUMSTANCES AND POSITION OF MONTENEGRO
AT THE BEGINNING OF XX AND XXI CENTURY

Summary

Realisation of foreign political goals and activities, when it comes to small-size countries, mainly depends on the international context. At the beginning of XX century, Principality and Kingdom of Montenegro thrived in a foreign-political ambience characterised by balance of powers between European forces. The first decade of XX century saw restructuring of international relationships and establishment of blocks of great forces, as expression of their antagonised interests, which affected the long period of peace in Europe. The world was still Europe-centred.

After nearly a century, Montenegro and its diplomacy re-emerged in the scene, at the time of globalism, unipolarity and large integrative projects, when even the countries which did not have state-legal discontinuity were redefining their national priorities. The number of players at the international level was increasing substantially. Foreign-policy agenda of Montenegro since its regained independence was headed in the direction of dominant integrative processes. The work analyses international circumstances and the position of Montenegro, now and then, key foreign policy challenges as well as the activities of Montenegrin diplomacy.

Key words: *Montenegro, foreign policy, European Union, international relations, diplomacy, integrations, Balkan, regional initiatives*